

- <http://www.kirstat.kr.ua>. – Заголовок з титулу екрана.
2. Спрос и предложение на рынке труда и рынке образовательных услуг в регионах России [Электронный ресурс] : сб. докл. по материалам Пятой Все рос. науч.-практ. интернет-конф. (22–23 окт. 2008 г.). Кн. I. – Петрозаводськ : Изд-во ПетрГУ, 2008. – Кн. I. – 408 с. – Режим доступа : http://labourmarket.ru/i_conf5/conf5/book/iconf5_book1.pdf. – Заглавие с экрана.
 3. Левченко О. М. Професіональний потенціал: регуляторні механізми інноваційного розвитку : монографія / О. М. Левченко. – Кіровоград : КОД, 2009. – 375 с.
 4. Наукова та інноваційна діяльність в області : стат. зб. / Головне управління статистики у Кіровоградській області. – Кіровоград : [б. в.], 2010. – 78 с.

УДК 336.777.2

ВИНИКНЕННЯ, СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ВЕКСЕЛЬНОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

**Шевченко А. Ф., доктор економічних наук;
Шевченко О. М., кандидат економічних наук**

Модернізація економіки України на основі інноваційно-інвестиційного розвитку потребує значних фінансових ресурсів, стабільного розвитку всіх галузей, своєчасних розрахунків між господарюючими суб'єктами. В практиці господарювання, як в економічно розвинутих країнах, так і тих, що розвиваються, чільне місце у вирішенні складних фінансових проблем посідає вексель.

Особливо зростає роль вексельного обігу в період фінансових, економічних криз та у післякризовий період. Аналіз практики застосування векселів в такі періоди свідчить, що оформлення заборгованості за допомогою векселів сприяє активізації платежів, погашенню взаємних боргів, скороченню дебіторсько-кредиторської заборгованості, мобілізації на внутрішньому ринку дешевих кредитних ресурсів для виходу економіки з кризових ситуацій.

Питанням теорії і практики вексельного обігу присвячено чимало наукових праць українських дослідників: С. Гуткевича, А. Демківського, М. Дем'яненка, О. Єфімова, М. Корінька, Ю. Куценка, В. Мельника, С. Мошенського, О. Романченка, Т. Рудненка, О. Федоренка, та інших, у яких висвітлено концептуальні основи формування вексельного ринку в Україні.

Метою даного дослідження є комплексний аналіз проблем виникнення, становлення та розвитку вексельного ринку в Україні; з'ясування причин, що заважають його цивілізованому функціонуванню; обґрунтування напрямів подальшого розвитку цього ринку в посткризовий період.

Вивчення та аналіз наукової літератури, практики вексельного обігу свідчить, що вексель є доволі складною економічною категорією. Це не може не впливати на процеси, пов'язані з його обігом. Теоретично обґрунтовуючи сутність цієї категорії важливо зазначити, що вексель є цінним папером, оскільки він відображає певні цінності і випускається на папері. Вексель – це борговий цінний папір, він посвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю) [1, с. 5].

Вексель є товаром. Але це товар своєрідний, тому що він відображає економічні відносини між своєрідними суб'єктами ринку з приводу особливого об'єкта. Економічні відносини при застосуванні простого векселя складаються між векселедавцем, тобто особою, яка виписує вексель і є платником за

векселем і векселедержателем – першим одержувачем векселя, перед яким платник бере зобов'язання платежу. В умовах використання переказного векселя економічні відносини складаються між векседавцем (трасантом); платником – особою, до якої трасант завертає свій наказ про платіж за векселем; ремітентом – першим векселедержателем, на користь якого виставляється вексель. Усіх учасників операцій з векселями пов'язують такі економічні та правові відносини, кінцевим предметом яких є сплата вексельної суми [2, с. 16].

Теоретично обґрунтовуючи сутність векселя як економічної категорії, важливо мати на увазі й те, що вексель як різновид цінних паперів, переважно обертається в банківській системі. Тому він відображає економічні відноси-

ни не лише між продавцями та покупцями, а й між продавцями та покупцями з одного боку, та банками з іншого. Ці відносини проявляються в тому, що покупець товару в кредит повинен вчасно й безумовно розрахуватись із продавцем товару. Слід відзначити, що така складність економічних відносин у процесі вексельного обігу призводить до різноманітних ризиків для суб'єктів ринкових відносин, що негативно впливає на імідж векселя.

Вивчення та аналіз наукової літератури свідчить, що вексельний обіг у своєму розвитку пройшов певні періоди.

Так, видатний український дослідник С. З. Мошенський виокремлює наступні періоди виникнення векселів (рис.).

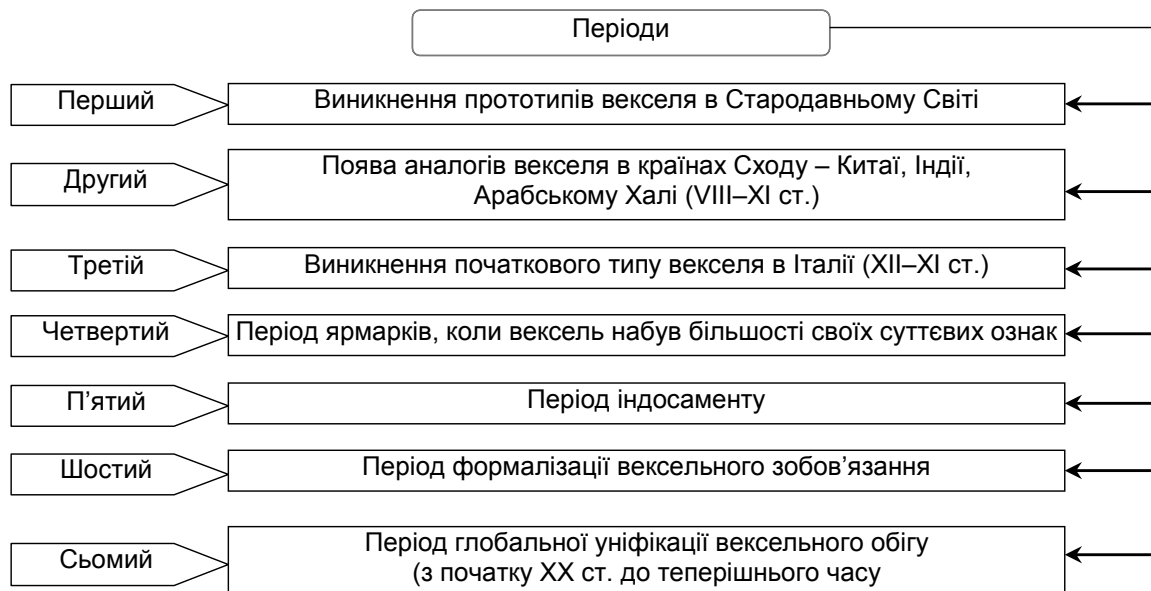

Рис. Періоди виникнення векселів [3, с. 78]

У Росії та Лівобережній Україні вексель з'явився наприкінці XVII ст., в процесі активізації діяльності іноземних купців, які використовували векселі західноєвропейського типу. Перший вексельний статут був виданий у Росії 1729 р., в його основу був покладений Лейпцизький статут. Найвищого рівня вексельні операції досягли у другій половині XIX – початку XX ст. 1902 р. у Росії було видано Новий вексельний статут, який проіснував без змін до 1917 р. З початком політики воєнного комунізму вексель було скасовано, а

в період нової економічної політики – відновлено. В січні 1930 р. використання комерційного кредиту та вексельного обігу було остаточно ліквідовано, оскільки вважалося, що у внутрішніх економічних відносинах в умовах планової економіки потреби у вексельних операціях немає.

Що стосується території Західної України, то дослідники обґрунтовують інший напрям розвитку кредитних і вексельних операцій. Це пов'язано з тим, що західноєвропейські землі входили в ті часи до складу різних держав –

Польщі, Угорщини й Австрії, і економічні відносини в тих умовах регулювалися законодавством відповідних країн.

У Радянському Союзі з 1930 р. комерційний кредит було замінено виключно банківським кредитуванням. Векселі незначною мірою використовувалися лише в зовнішній торгівлі. Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) 25 листопада 1936 р. приєднався до Женевської вексельної конвенції. У внутрішньому обігу Радянського Союзу векселі не використовувалися до початку 1990-х рр. XX ст. [3, с. 78].

В Україні, як і в інших країнах, що набули незалежності після розвалу СРСР, відродження вексельного обігу відбувалося у процесі ринкової трансформації та пошуку способів вирішення проблем неплатежів. Особливо

сприяло цьому процесу формування корпоративного сектора економіки. Це підтверджується тим, що вже в період з 1997 до 1999 рр. вексель був на другому місці на ринку цінних паперів, поступившись облигаціям внутрішньої держаної позики (ОВДП). Після серпневої кризи 1998 р. вексель став основним фінансовим інструментом на ринку цінних паперів. На початку 2000 р., незважаючи на значне скорочення векселів Головного управління держказначейства та регіональних відділень пенсійного фонду, в цілому вексельний обіг продовжував посідати панівне становище на фондовому ринку [2, с. 17].

Обсяги операцій з векселями в Україні на фондовому ринку можна проаналізувати на основі даних, наведених у табл.

Таблиця

Обсяги операцій з векселями упродовж 2005–2010 рр.*

Показник	Рік					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Загальні обсяги торгів на фондовому ринку, млрд грн	403,7	492,8	754,3	883,4	1067,3	1750,6
Частка векселів в загальних обсягах торгів на фондовому ринку, %	33	28,9	28,2	21,7	25,2	16,4
Обсяги торгів векселями на фондовому ринку, млрд грн	133,1	142,2	212,6	191,8	268,7	286,5
Валовий внутрішній продукт (ВВП), млрд грн	441,4	544,2	720,7	948,1	914,7	1085,9

Примітка. Складено автором на основі звітів Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку (ДКЦПФР).

Дані табл. свідчать, що загальні обсяги торгів на фондовому ринку збільшилися у 2010 р. у 4,3 рази порівняно з 2005 р., а частка векселів у загальному обсязі торгів за останні шість років коливається від 16–33 %. У 2009 р. обсяг торгів векселями на фондовому ринку становив 268,7 млрд грн при ВВП 914,7 млрд грн – тобто 29,4 %. 2010 р. обсяг торгів векселями становив 286,5 млрд грн при ВВП 1085,9 млрд грн – 26,4 %. Отже, можна зробити висновок, що обсяги операцій з векселями є суттєвими, а це свідчить про потребу економіки в цьому інструменті.

Такому значному зростанню ролі та місця вексельного ринку в Україні в період, що аналізується, сприяли такі чинники:

- формування основ ринкової економіки. В інших умовах, тобто при відсутності приватної власності, приватної фінансової відповідальності, можливості розвитку економіки на основі об'єктивних законів ринку векселів і вексельного обігу априорі не могло бути;

- розробка нормативно-правової бази відповідно до положень Уніфікованого закону про переказні та прості векселі, ухваленого Женевською вексельною конвенцією 1930 р., дала можливість забезпечити регулювання випуску, обігу, погашення векселів і стягнення за векселями, а також повністю забезпечити права всіх сторін вексельного ринку;

- прийняття Закону України «Про обіг векселів в Україні» [4] від 5 травня 2001 р.,

що став першим національним документом на рівні закону, який регулює вексельний обіг в країні;

- з метою активізації вексельного ринку в період світової фінансово економічної кризи, що розпочалася 2008 р., ДКЦПФР прийняла рішення про «Основні напрями розвитку цивілізованого обігу векселів в Україні як антикризовий захід» [5]. Особливо важливим напрямом, вважаємо, є питання, пов'язані з удосконаленням державного регулювання вексельного обігу.

Все це сприяло тому, що за останні десять років частка векселів на українському фондовому ринку є незмінно високою. Це свідчить про затребуваність даного інструменту. Якщо у 1998 р. обсяг ринку векселів становив 0,5 % ВВП (0,48 млрд грн), то в 2009 р. цей показник досяг 28,1 % ВВП. Особливо активізувався вексельний ринок в умовах фінансово-економічної кризи [6, с. 4].

Обґрунтовуючи позитивну роль ринку векселів у розвитку економіки, одночасно важливо з'ясувати причини, які заважали більш ефективному його функціонуванню. Серед них можна виділити такі: чисельні зловживання окремих суб'єктів вексельного обігу, зокрема через застосування фіктивних фірм у вексельних розрахунках; недостатній рівень регулювання та контролю, що призводить до формування негативного іміджу векселя як платіжного інструменту; недосконале національне законодавство, норми якого часто суперечать Женевській вексельній конвенції 1930 р. (до якої Україна приєдналася 1999 р.); активізація бартерних операцій під час кризи, які зумовили тінізацію економіки та скорочення надходжень до бюджетів усіх рівнів; негативний імідж векселів, пов'язаний, зокрема, зі зловживаннями в корупційних державних програмах (енергетичні векселі, діяльність «Укрспецфіну» з казначейськими векселями) заважає цивілізованому формуванню вексельного ринку.

Аналіз функціонування вексельного ринку в Україні свідчить, що він проходить складний шлях у своєму становленні і це потребує обґрунтування системи заходів щодо створення умов для підвищення ефективності його впли-

ву на економічні процеси. Серед них найбільш важливими, на нашу думку, є такі:

1. Формування організованого ринку векселів. Відомо, що ще у 2002 р. ДКЦПФР заборонила торгівлю векселями на фондових біржах і торгівельно-інформаційних системах. 2009 р. в умовах кризи комісія своїм рішенням передбачила необхідність підготовки пропозицій щодо організації торгівлі векселями на окремих організаційно оформлених вексельних майданчиках. Слід відмітити, що ряд країн утворюють позабіржовий організований ринок векселів, наприклад це США, де цей ринок є суто дилерським. Але йому характерний високий ступінь організації завдяки сполучній ланці – депозитарно-трастовій кліринговій компанії (ДТСС), якій довіряють учасники ринку. Учасники вексельного ринку Російської Федерації, вивчаючи досвід США, теж пов'язують його подальше існування і розвиток із підвищенням інформаційної прозорості та іміджу [7, с. 4].

2. Включення векселів до списку дозволених активів таких інвестиційних інвесторів, як страхові компанії, інвестиційні та пенсійні фонди.

3. Унеможливлення обігу незабезпечених векселів на основі контролю за виконанням вимог Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу векселів», який набрав чинності 1 січня 2011 р.

4. Поновлення позитивного іміджу векселя за рахунок публічності та відкритості інформації щодо його обігу.

5. Вивчення пропозицій науковців і практиків з питань наявності об'єктивних підстав для введення в Україні векселя у формі електронного документа з використанням електронного цифрового підпису та складеного відповідно до вимог Уніфікованого Закону «Про переказні векселя та прості векселі» [8, с. 88]. Це, на думку М. Ніконової, забезпечить зростання привабливості цього фінансового інструменту, сприятиме прискоренню його оборотності і на цій основі активізує використання векселів суб'єктами господарювання та усуне проблему регіональної замкнутості вексельних розрахунків.

6. Важливим для подальшого розвитку вексельного ринку, як свідчить досвід розвинутих країн, є створення умов в Україні для використання векселів як інвестицій, для поширення їх у середньому та малому бізнесі.

Таким чином, дослідження становлення та розвитку вексельного ринку України в різні періоди його функціонування дають можливість зробити висновки про те, що він поступово формується як важлива складова ринкової економіки взагалі та ринку цінних паперів зокрема. Подальший розвиток вексельного обігу, підвищення його ефективності та впливу на економічні процеси в країні залежить від здійснення економічних реформ, удосконалення законодавства, створення умов для організованого ринку векселів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України // Голос України. – 2006. – № 69. – С. 8–12.
2. Ніколенко С. С. Формування ринку цінних паперів в умовах ринкової трансформації : [монографія] / С. С. Ніколенко, О. М. Шевченко. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – 159 с.
3. Мошенський С. З. Вексель. Базові концепції / С. З. Мошенський. – К., Рівне : Планета-друк, 2007. – 1204 с.
4. Про обіг векселів в Україні [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. – Заголовок з титулу екрана.
5. Основні напрями розвитку цивілізованого обігу векселів в Україні як антикризовий захід [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ssmc.gov.ua>. – Заголовок з титулу екрана.
6. Ковальова В. Антикризовий інструмент / В. Ковальова // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 187. – С. 4.
7. Рудненко Т. Як організувати вексельний ринок? / Т. Рудненко // Цінні папери України. – 2010. – № 34. – С. 4.
8. Ніконова М. «Непаперовий» вексель: міф чи реальність? / М. Ніконова // Економіка України. – 2007. – № 7. – С. 88–90.
9. Рудненко Т. Вексель – інструмент затребуваний кризою / Т. Рудненко // Цінні папери України. – 2009. – № 51. – С. 24–26.

УДК 339.922:334.735

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ І СПОЖИВЧА КООПЕРАЦІЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ

**П. Ю. Балабан, кандидат економічних наук;
Б. А. Курлейко**

Кардинальні зміни у світогосподарських зв'язках, руйнування національних економічних кордонів, інтернаціоналізація економіки та посилення впливу транснаціональних корпорацій стали характерними ознаками кінця ХХ початку ХХІ ст. Глобальні економічні процеси призвели до переміщення виробничих факторів (природні ресурси, капітал, технології і робоча сила), товарів і послуг по всьому світу.

Глобалізація, яка стала можливою завдяки швидкому прогресу телекомунікацій, комп'ютеризації та швидкому розвитку транспорту, у сучасному світі є вирішальним фактором економічних відносин між країнами. Головними рушіями глобалізації були великі наднаціональні промислово-фінансові групи та торговельні підприємства, які почали визначати розвиток світової економіки.

Для глобальної економіки характерний розрив між національною економікою і міжнарод-